

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Т.Г. ШЕВЧЕНКА

ВІСНИК

Чернігівського національного
педагогічного університету

Випуск 82

Том II

Серія: ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Чернігів
2010

ВІСНИК

Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка

Головна редакційна колегія:

Головний редактор – Носко М.О., доктор пед. наук, професор, чл.-кор. НАПН України
Відповідальний редактор – Дятлов В.О., доктор істор. наук, професор

Редакційна колегія серії "Психологічні науки":

Бурлачук Л.Ф. доктор психологічних наук професор, академік НАПН України
Данильченко Т.В. кандидат психологічних наук, доцент
Дерев'янка С.П. кандидат психологічних наук
Дроздов О.Ю. кандидат психологічних наук, доцент
Завацька Л.М. кандидат педагогічних наук, доцент
Зайченко І.В. доктор педагогічних наук, професор
Казміренко В.П. доктор психологічних наук професор
Карамушка Л.М. доктор психологічних наук, професор, чл.-кор. НАПН України
Корольчук В.М. доктор психологічних наук, професор
Корольчук М.С. доктор психологічних наук, професор
Личкова В.А. доктор філософських наук, професор
Максименко С.Д. доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України
Носко М.О. доктор педагогічних наук, професор, чл.-кор. НАПН України
Плиско В.І. доктор педагогічних наук, професор
Розов Г.О. кандидат психологічних наук, доцент
Скок А.Г. кандидат психологічних наук, доцент
Скок М.А. кандидат психологічних наук, доцент
Скребець В.О. доктор психологічних наук, старший науковий співробітник
Стасюк В.В. доктор психологічних наук, професор
Турубара О.М. доктор педагогічних наук, професор
Чепелева Н.В. доктор психологічних наук, професор, чл.-кор. НАПН України

Науковий редактор випуску – Скок М.А., кандидат психол. наук, доцент

Заснований 30 листопада 1998 р.

(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17500-6250 ПР від 16.11.2010 р.)

Адреса редакційної колегії:

14013, м. Чернігів, вул. Шевченка, 30а.
Тел. (0462) 670-477. E-mail: ppf_chdpu@ukr.net

Рекомендовано до друку Вченою радою

Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка
(протокол № 4 від 29.12.2010 р.)

Постановою Вищої атестаційної Комісії України "Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки" внесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата психологічних наук.

(Постанова президії ВАК України
від 1 липня 2010 р. № 1-05/5)

© Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т. Г.Шевченка, 2010
© Автори, 2010

УДК 316.614

Лісневська А.О.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІКРОСЕРЕДОВИЩА МОЛОДІ
З РІЗНИМ РІВНЕМ ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ

У статті містяться результати порівняльного емпіричного дослідження мікросередовища молоді з високим та низьким рівнем політичної активності. Проаналізовано такі аспекти мікросередовища, як особливості сімейної соціалізації та особливості спілкування в первинних соціальних групах.

Ключові слова: політична активність, особливості сімейної соціалізації, особливості спілкування в первинних соціальних групах.

In this article the results of microenvironment comparative empirical research of youth with high and low level of political activity are presented. Such aspects of microenvironment as peculiarities of family socialization and peculiarities of communication in primary social groups are analyzed.

Key words: political activity, peculiarities of family socialization, peculiarities of communication in primary social groups.

Постановка проблеми. Розвиток громадянського суспільства в Україні не може відбуватися без відповідних змін у політичній свідомості та політичній поведінці її громадян. У зв'язку з цим, важливого значення набуває проблема вивчення тих психологічних передумов, які детермінують політичний розвиток особистості, впливаючи на рівень і зміст її політичної активності. Однією з таких психологічних передумов є психологічні особливості мікросередовища.

Провідну роль у політичному розвитку особистості відіграють особливості сімейної соціалізації. Саме в сім'ї людина отримує найперші знання про політику, засвоює базові елементи політичної культури суспільства, формує ставлення до владних структур і політичних лідерів, набуває досвіду активної участі або ухилення від участі в політичних процесах. Рівень та характер залученості особистості до політичного життя залежать від таких умов сімейної соціалізації, як соціально-політична цінність батьківського прикладу, зацікавленість батьків політичним життям, частота обговорення політичних проблем у сім'ї, наявність або відсутність єдності в політичних поглядах батьків, зміст оціночних суджень батьків щодо політичних і суспільних подій, відповідність політичної поведінки батьків їхнім політичним переконанням, узгодженість або суперечливість політичної ідентифікації батьків, громадянська позиція батьків та її реалізація в різних формах політичної участі [2; 3; 4].

Важливе місце в політичному становленні особистості посідає також спілкування в первинних соціальних групах, до яких належать групи друзів, приятелів, навчальні та трудові колективи, дитячі і молодіжні організації, громадсько-політичні об'єднання тощо [1; 5; 6]. Через безпосередню взаємодію з членами первинних соціальних груп особистість засвоює політичні ідеї, цінності, норми, формує моделі політичної поведінки. Ефективність впливу первинних соціальних груп залежить від рівня їх розвитку та від їх значущості для особистості. Чим вищим є рівень розвитку первинних соціальних груп, чим вищою є оцінка своєї групової приналежності, тим більшим є нормативний вплив первинних соціальних груп на особистість.

Оскільки найбільш інтенсивно процес політичного розвитку особистості відбувається в період молодості, важливого значення набуває проблема вивчення психологічних особливостей мікросередовища молоді як найбільш мобільного елемента українського суспільства. Тому метою даного дослідження стало розкриття особливостей впливу мікросередовища (політичні аспекти сімейної соціалізації, спілкування в первинних соціальних групах) на рівень політичної активності молоді.

Методика та організація дослідження. У дослідженні брали участь учні Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді, Чернігівського загальноосвітнього навчального закладу I-III ст. №21, Чернігівського вищого професійного училища побутового обслуговування, Чернігівського професійного будівельного ліцею (учнівська молодь – 100 осіб віком 15-17 років); студенти Чернігівського кооперативного технікуму, Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці, Чернігівського державного педагогічного університету (студентська молодь – 100 осіб віком 18-21 рік); молодь, що працює в державних установах і приватних організаціях міста (молодь, що працює – 100 осіб віком 19-30 років). Загальна кількість учасників дослідження – 300 осіб, з них 144 чоловіки та 156 жінок, віком від 15 до 30 років. Об'єкт дослідження: політична активність молоді. Предмет дослідження: психологічні особливості мікросередовища молоді з різним рівнем політичної активності.

ЗМІСТ

Лісневська А.О.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІКРОСЕРЕДОВИЩА МОЛОДІ
З РІЗНИМ РІВНЕМ ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ.....3

Литко А.А.

НАРРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТОВ О ПОДРОСТКОВОМ СУИЦИДЕ8

Лоза О.О., Знанецька О.М.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ПЕРФЕКЦІОНІЗМА ТА
ПСИХОМЕТРИЧНА ПЕРЕВІРКА МЕТОДИК ЙОГО ДІАГНОСТИКИ.....11

Луційко Л.В.

ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
ЗАСОБАМИ НАРОДНИХ ПРИРОДОЗНАВЧИХ ТРАДИЦІЙ.....15

Ляховець Л.О.

ОСНОВНІ ЕТАПИ Й НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ
У ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ НАУЦІ.....18

Ляц О.П., Клименко Д.Ю.

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ЙОГО РОЛЬ У ПОДРУЖНИХ ВЗАЄМИНАХ22

Марарица Л.В.

РАБОТА ГРУППЫ ПО ПРИНЯТИЮ РЕШЕНИЙ В СТРЕССОГЕННОЙ СИТУАЦИИ:
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ИССЛЕДОВАНИЙ26

Мейтартчан С.Ю.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ МОТИВАЦІЄЮ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІЗАЦІЇ31

Меліхова І.О.

МОТИВАЦІЙНІ ІГРИ ТА СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....35

Мисюра О.О.

ПСИХОЛОГО-ПОЛІТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ
В УКРАЇНІ, ЇЇ ВІДМІННІ РИСИ.....40

Михайлова О.І.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДХИЛЕННЯ ЖИТТЄВИХ АЛЬТЕРНАТИВ ТА
ЗДІЙСНЕННЯ ЖИТТЄВИХ ВИБОРІВ ЗРІЛОЮ ОСОБИСТІСТЮ.....45

Мороховська (Стасюк) У.Л.

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІКИ ІНІЦІУВАННЯ СМИСЛОУТВОРЕННЯ
ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НОВИХ ПРОФЕСІЙНИХ СМИСЛІВ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ49

Москальова А.С.

ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ УЯВЛЕНЬ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ЩОДО ЗМІСТУ
ТА ШЛЯХІВ ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КРИЗ ОСОБИСТІСТІ.....53

Москальов М.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РІВНІВ РОЗВИТКУ ОПЕРАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ
ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ
ДО УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ57

Мошинова Ю.А.

КОГНИТИВНЫЕ, ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ И ПОВЕДЕНЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УВЕРЕННОСТИ.....63

Мунасилова-Мотяхи І.А.

СТАВЛЕННЯ ДО ВЛАСНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ.....67

Назаренко О.В.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТІСТІ
З ПРОФЕСІЙНОЮ АДАПТАЦІЄЮ.....73

Нетребко І.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ АДАПТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТІСТІ.....77

Ніконова О.Ю.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРЕЛЯТИВ СПІВЗАЛЕЖНОСТІ
У ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК81

Осадько О.Ю.

КОГНИТИВНА ОПОСЕРЕДКОВАНИСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ
ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ
ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТІСТІ.....86

Осика К.С.

ЕТАПИ ТА МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСТІ
ЮНАКІВ-КАРАТИСТІВ В ПРОЦЕСІ МОТИВАЦІЇ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....91

Осика О.В.

ВПЛИВ АРТТЕРАПІЇ НА МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ШКОЛЯРА.....96

Острияк М.М.

ПОЛІТОЛОГІЧНІ І ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПАТРІОТИЗМУ
ЯК СКЛАДОВОЇ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА101

Оттс Д.Д.

ЧИННИКИ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ОСОБИСТІСТІ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ104

Паненкова Ю.В.

ДІАГНОСТИКА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЧИННИКІВ
АДАПТАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ ДО УМОВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ109

Паньковець В. Л.

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ114

Папуша В.В.

ВІКТИМНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ119

Пащенко С.Ю.

ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ
ОСОБИСТІСТІ ПЕДАГОГА ВИЩОЇ ШКОЛИ121

Писаренко Н.О.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПИТАНЬ ДОВІЛЬНОГО
ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ ТЕКСТІВ УЧНЯМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ125

Подорожня А.В.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТІСТІ.....129

Поздницьев Є.В.

ІМІДЖ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ ТА ЇЇ МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ.....132

Позняк Т.Н.

ЛИЧНОСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕТЕЙ С ПРИЗНАКАМИ ОДАРЕННОСТИ.....138

Поліщук В.М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАНЬ У КРИЗІ 13 РОКІВ (ДІВЧАТКА).....143

Половець В.М.

МОТИВАЦІЙНА СПРЯМОВАНИСТЬ ОСОБИСТІСТІ.....147

Поляков М.А.

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И РАБОЧАЯ СРЕДА ОРГАНИЗАЦИИ.....151

Поспелова И.Д.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МЕДИА ИЗБИРАТЕЛЬНОСТИ
ПОТРЕБЛЕНИЯ МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ154

В останні роки для підвищення ПРО використовуються психофізіологічні методи: раціональний режим праці та відпочинку, дихання киснем, вітамінізацію, біостимулятори, електроанальгезія, електросон. Наприклад, систематичні фізичні вправи підвищують професійну працездатність моряків на 15-20% в порівнянні з контрольною групою, а застосування водного душу після вахт та сауни 1-2р. на тиждень прискорює нормалізацію функцій організму в 1,5-2 рази і значно покращує самопочуття. Щоденний прийом елеутероку по 2 мл приводить до зменшення скарг істеричного характеру на 30-40%, нормалізації ряду функцій організму та підвищенню ефективності праці на 10-15% (І.А. Сапов, О.С. Солодков, 1996, М.С. Корольчук, 2004; М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк, 2009).

В цьому разі інтерес викликають і результати досліджень М.С. Корольчука (1985, 2009). Застосування дії імпульсного електричного струму на ЦНС при допомозі апарату "ЛЕНАР", "Електронаркон" автором у операторів перед повторною (неплановою) роботою дозволяє значно розширити ПРО в порівнянні з контрольною групою. Так, після одноразової дії протягом 60 хвилин значно покращено самопочуття спеціалістів, підвищилась їх розумова та фізична працездатність, а також зросла на 20% інтегральна оцінка професійної працездатності за побічними показниками. Значний ефект дії ІЕС на ЦНС спеціалістів досягнутий в період реадптації спеціалістів після тривалого робочого циклу в екстремальних умовах, що сприяє прискоренню реабілітації.

При оцінці адаптивних можливостей людини та рівня працездатності, особливо в екстремальних умовах, актуальною є проблема визначення її ФР. На жаль до цього часу ще немає чітких критеріїв рівня психологічних резервів організму, а також не встановлена необхідна їх величина для різних спеціальностей. Для оцінки ПРО використовувались психофізіологічні проби із значними фізичними навантаженнями. З цією метою застосовують такі методики, як: степ-тест, РWC-170 і проба Летунова, а також визначення максимального споживання кисню та кисневого боргу (Г.Л. Апанасенко, 2002).

Висновок. Таким чином, поняття психологічних резервів організму (ПРО) багаторівневе, системне, яке включає функціональні та психофізіологічні можливості людини, котрі забезпечують адекватність адаптації (швидкість, повноту та стійкість). Хоч ПРО індивідуальні і, значною мірою визначаються індивідуально-психологічними, функціональними, конституційними та спадковими особливостями, вони можуть змінюватись під впливом умов праці та життя, тренування, виховання та рівня психологічного забезпечення професійної діяльності. Тому поряд з професійним відбором спеціалістів з високим рівнем психологічних резервів, систематична фізична і психологічна підготовка має бути невід'ємною частиною психологічного забезпечення адаптації до несприятливих умов професійної діяльності.

Література

1. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности. – М.: ПЕРСЭ, 2001. – 511 с.
2. Балл Г.А. Понятие адаптации и ее значение для психологии личности // Вопросы психологии. – 1989. – №1. – С.15-25
3. Тимченко О.В. Професійний стрес працівників органів внутрішніх справ України. – Х.: нац.ун-т внутр.справ, 2003. – 427 с.
4. Коқун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: Монографія. – К.: Міленіум, 2004. – 265 с.
5. Корольчук М.С. Психофізіологія діяльності. – К.: Ельга; Ніка-Центр, 2003. – 400 с.
6. Крайнюк В.М. Психология стрессостойкости личности: Монография. – К.: Ніка-Центр, 2007. – 432 с.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2010

УДК 316.6 : 305 – 055.1 / 055.2

Ніконова О.Ю.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРЕЛЯТИВ СПІВЗАЛЕЖНОСТІ У ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК

*У статті описується структура соціально-психологічних якостей особистості, пов'язаних з співзалежністю. Дається порівняльний аналіз цієї структури у чоловіків і жінок.
Ключові слова: співзалежність, гендерна ідентичність, агресивність, тривожність, почуття провини.*

The article describes the structure of socio-psychological personality traits associated with codependency. The comparative analysis of this structure of men and women is given.

Key words: codependence, gender identity, aggressiveness, anxiety, feeling of guilt.

Постановка проблеми. Співзалежність є, в першу чергу, соціально-психологічною характеристикою особистості, тому, що включає в себе особистісний компонент і компонент стосунків. Виходячи з цього, співзалежність можна визначити як комплексну соціально-психологічну властивість особистості. Співзалежність має чіткі індивідуально-психологічні характеристики, але не кожна людина, що володіє ними є співзалежною. Деякі особливості стосунків так само можна назвати ознаками співзалежності, але якщо за такими стосунками не стоять особистісні риси співзалежності, то це не співзалежність.

З нашої точки зору, актуальним є аналіз співвідношення соціально-психологічних та індивідуально-психологічних якостей, що характеризують співзалежних особистостей. Це дозволить нам більш точно підійти до визначення даного поняття і виявити моменти взаємодії соціально-психологічних якостей при співзалежності.

Аналіз досліджень і публікацій. Багато авторів, що торкаються теми співзалежності, описують її тільки з одного боку. Приміром, у традиціях західної психології, описувати співзалежність як характеристику стосунків. У визначенні Девіда Тредвея, співзалежність – це патерн компульсивної залежності, який проявляється у спробі підвищити незалежність від інших, підвищити самоповагу, безпеку свого життя, цілісність своєї ідентичності [16]. Це визначення є офіційно визнаним в Америці, і акумулює в собі більшість інших західних визначень співзалежності.

Вітчизняні автори приділяють більше уваги індивідуальним і соціально-психологічним властивостям особистості співзалежних. Перерахуємо ці якості, розділивши їх на індивідуально-особистісні та соціально-психологічні. Серед психологічних якостей: ригідність емоційної сфери [2], низька самооцінка, тривога, зовнішній локус контролю [7, 10], низька самоповага [8], амбівалентність ставлення до себе, зневага до цінностей пізнання, розвитку, свободи, освіченості, впевненості в собі [14]. Соціально-психологічні якості співзалежних: скритність, вузький рольовий репертуар [2], схильність до гніву [10], неприязнь до залежного [9], схильність до ірраціональних рішень [4], переважання ролей з трикутника Карпмана [6]

У цілому, можна стверджувати, що вітчизняними авторами проблема співзалежності вивчається досить глибоко з усіх позицій: вивчаються стосунки співзалежних, їх соціально-психологічні та особистісні риси. Але ми так само можемо стверджувати, що практично не приділяється окремої уваги вивченню зв'язку особистісних і соціально-психологічних властивостей особистості, супутніх співзалежності. Ще більш рідкісні порівняльні гендерні дослідження, тому що проблема співзалежності традиційно вважається жіночою проблемою.

Мета роботи: виявити емпіричну структуру індивідуально-особистісних та соціально-психологічних корелятивів співзалежності.

Завдання дослідження:

- 1) описати методологію дослідження структури рис особистості співзалежних;
- 2) емпірично виявити структуру соціально-психологічних та індивідуально-особистісних рис співзалежних жінок та чоловіків;

- 3) порівняти структуру корелятивів співзалежності у жінок та чоловіків.

Результати емпіричного дослідження.

Для дослідження індивідуально-особистісних властивостей респондентів нами використовувався опитувальник "Велика п'ятірка" [13], первинні шкали якого характеризують особистість по 25 особистісним рисам. З метою більш детального вивчення особистісних характеристик, ми не використовували 5 основних шкал Великої П'ятірки, а лише 25 первинних шкал.

Дослідження соціально-психологічних характеристик здійснювалося за допомогою п'яти тестів:

- авторська анкета "Трикутник Карпмана" (діагностуються три ролі: Рятівник, Жертва, Агресор);
- опитувальник рольової компетентності П. П. Горностая (діагностуються рольова гнучкість і рольова глибина) [5];
- опитувальник функціональних еґо-станів (діагностує 5 еґо-станів) [1];
- опитувальник показників і форм агресії Басса-Дарки [12];
- опитувальник гендерної ідентичності С. Бем [3]. Даний тест був дещо модифікований нами: до стандартної інструкції ми додали додаткову "відмітьте ті якості, які Вам доводиться демонструвати в спілкуванні з людьми". Таке доповнення інструкції дозволило додати характеристику гендеру на рівні усвідомленої поведінки, тобто показник гендерної ролі.

Для дослідження структури корелятивів співзалежності ми розділили вибірку на чоловіків і жінок, і в кожній з них знайшли характеристики, що мають значимі кореляції з показником співзалежності. Далі ми об'єднали тільки ці характеристики в одну таблицю і провели факторний аналіз для чоловіків і жінок окремо. Таким чином, всі змінні, що складають фактори так чи інакше співвідносяться зі співзалежністю, а отримані фактори відображають структуру цих змінних.

Для визначення кількості факторів використовувався VSS критерій (Very Simple Structure criterion). Цей критерій заснований на візуальному методі "Кам'яна осип", але більш формалізований. Згідно з VSS критерієм, необхідно виділяти кількість факторів, у яких власне значення (eigenvalue) більше 1 [13].

Почнемо розглядати структуру корелятивів співзалежності з вибірки жінок (див. табл. 1).

Таблиця 1

Факторні навантаження у вибірці жінок

	PA1	PA3	PA2	PA4
Депресивність	0,76			
Емоційна лабільність	0,72			
Тривожність	0,65			
Напруженість	0,57			
Самокритика	0,56			
Дратівливість	0,51	- 0,41		
Фізична агресія	0,4	- 0,38		
Образа		- 0,70		
Жертва		- 0,69		
Підозрілість		- 0,56		
Співзалежність	0,49	- 0,55		
Фемінна роль		0,49		
Провина		- 0,48		
Маскулінна ідентичність			0,70	0,55
Рольова гнучкість			0,55	
Контролюючий Родитель			0,51	
Фемінна ідентичність				0,59
Маскулінна роль				0,48
Totl.disp	0,17	0,14	0,09	0,06

У структурі соціально-психологічних характеристик жінок виділяється 3 фактори.

Фактор 1. У центрі цього фактора стоять емоційна нестійкість і депресивність. До них примикає тривожність, схильність до самокритики, напруженість. Додатковими характеристиками цього фактора виступають співзалежність, дратівливість, фізична агресія. Соціально-психологічна характеристика цього фактора наступна. У соціальних контактах жінки з високими значеннями першого фактора в напруженій ситуації легко збуджуються, здатні застосовувати фізичну силу, існує ймовірність того, що вони включені в співзалежні стосунки, проте ця вірогідність не є провідною закономірністю цього фактора. На особистісному рівні описаним реакціям сприяє почуття занепокоєння, очікування біди, депресивність. Емоційна сфера цих жінок ослаблена постійною напругою, тому нестійка. Загальний песимістичний погляд на життя супроводжується самокритикою і самозвинуваченням. Саме перший фактор є характеристикою жінок з яскраво вираженою співзалежністю.

Фактор 2. У центрі цього фактора стоять образливість і рольова позиція жертви з негативним індексом. Цей фактор переважно навантажений соціальними характеристиками особистості, що відносяться до особливостей взаємин. У стосунках ці жінки не схильні ображатися на інших, як і не схильні приймати провину на себе і опинитися в позиції жертви, вони вибудовують стосунки без зайвих підозр. Жінки з високим рівнем цього фактора мають знижений рівень співзалежності та вибудовують такі стосунки, які не можна охарактеризувати як співзалежні. Вони не дратівливі, не схильні до фізичної агресії, не схильні відчувати почуття провини. У спілкуванні з оточуючими вони схильні підкреслювати свою фемінність, часом поведуться навмисно жіночно. Цей фактор можна позначити як фактор анти-співзалежності.

Наявність цього фактора серед факторів, що утворюють спільність навколо співзалежності свідчить про наявність у жінок ресурсного типу соціальної поведінки, головною характеристикою якого є відсутність образи.

Фактор 3. У його центрі стоїть маскулінність гендерної ідентичності, яка супроводжується роллю контролюючого батька і високою здатністю до зміни ролей. Ці жінки здатні брати ситуацію в свої руки, контролювати інших, засновують свій контроль на наявності соціально бажаної, "правильної" поведінки. Але ця роль не є для них ригідною, вони здатні перемикатися на інші ролі. Таким чином, цей фактор можна позначити як функціональний контроль, тобто здатність контролювати інших, перемикаючись на іншу роль за потребою.

Фактор 4. Даний фактор включає спільність фемінної і маскулінної ідентичності, маскулінної ролі. Даний фактор важко інтерпретувати поза контекстом співзалежності, проте варто нагадати, що ми розглядаємо структуру соціально-психологічних характеристик так чи інакше пов'язаних зі співзалежністю. У зв'язку з цим, ми можемо, на перший погляд, інтерпретувати цей фактор як андрогінність співзалежних жінок на рівні особистості і прояв маскулінності в спілкуванні. Ці жінки в рівній мірі характеризують себе маскулінними та фемінними рисами, проте ця характеристика не сприяє андрогінності у їх поведінці. Вони проявляють себе маскулінно. На справді, ми не можемо стверджувати, що гендерна ідентичність цих жінок характеризується андрогінністю, тому що з цим повинна йти андрогінна рольова поведінка. Отже, у цих жінок можна припустити дифузю ідентичності. Судячи з усього, ці жінки відчувають значні труднощі в оцінці ситуації при стосунках з залежною людиною, тому що ці стосунки вимагають жіночого сприйняття залежного, проте вони не відчувають проблем на рівні поведінки, тому що їх маскулінність дозволяє взяти ситуацію у свої руки і домінувати над залежним.

Узагальнюючи результати факторного аналізу соціально-психологічних характеристик, пов'язаних з співзалежністю у жінок, ми виділяємо 4 фактора:

- 1) депресивність і ослабленість нервової системи. Схильність до співзалежності;
- 2) ресурсна поведінка, легкі стосунки, без підозрливості і образ, відсутність позиції жертви, анти-співзалежність;
- 3) функціональна роль маскулінного Родителя;
- 4) дифузна ідентичність і маскулінна роль.

Тут необхідно зазначити важливе методологічне зауваження. Наявність ресурсної поведінки не характеризує співзалежних жінок, виділені фактори незалежні один від одного. Але ця поведінка характеризує особливості структури самого явища співзалежності, виступаючи його анти-компонентом. У прикладному аспекті цей висновок є важливим, тому що намічає практичний шлях подолання співзалежності. Можна припустити, що тренінг, спрямований на зменшення образи, підвищення довіри до людей, підвищення самооцінки може знизити рівень співзалежності.

Далі за тим же принципом проаналізуємо структуру корелятивів співзалежності у чоловіків.

Таблиця 2

Факторні навантаження у вибірці чоловіків

	PA1	PA2	PA3	PA4
Тривожність	0,82			
Самокритика	0,69			
Емоційна лабільність	0,65			
Депресивність	0,65			
Напруженість	0,58			
Жертва		- 0,74		
Фемінна роль		0,72		
Образа		- 0,53		
Рольова гнучкість		0,53		
Провина		- 0,40		
Фізична агресія			0,80	
Дратівливість			0,59	
Співзалежність			0,49	- 0,41
Маскулінна ідентичність				0,70
Маскулінна роль				0,64
Контролюючий Родитель				0,51
Totl.disp	0,16	0,11	0,10	0,09

Структура корелятивів співзалежності у чоловіків в деякій мірі нагадує жіночу, однак наявність цих факторів саме у чоловіків повністю змінює їх інтерпретацію.

Фактор 1. У чоловіків практично аналогічний жіночому, але без компонента дратівливості і фізичної агресії. У центрі цього фактора стоять тривожність і самокритика. До них примикають емоційна нестійкість, депресивність, напруженість. У жінок ми бачили, що їх напруженість і тривожність можуть розряджатися у фізичній агресії, але в чоловіків цього не відбувається. Вони схильні тримати напругу в собі, не проявляють її назовні.

Фактор 2. Цей фактор так само нагадує другий фактор у жінок. Але його інтерпретація кардинальним чином змінюється для чоловіків. У цьому факторі поєднуються відсутність позиції жертви в рольовому репертуарі, низька образливість, відсутність почуття провини. Але також у цей фактор входять фемінна роль і рольова гнучкість. У цілому, цей фактор характеризує чоловіків, які змушені вести себе фемінно і усвідомлюють це. Нарешті, головною відмінністю цього фактору від жінок є відсутність співзалежності в його структурі. Цей фактор не є фактором анти-співзалежності у чоловіків, це фактор усвідомленої фемінної поведінки.

Фактор 3. У жінок складові цього фактора входять в перший фактор. У чоловіків співзалежність пов'язана з проявами фізичної агресії і дратівливості у стосунках. Але, на відміну від жінок, за цими особливостями у чоловіків не стоїть внутрішня напруженість, тривожність, підозрливість. Фізична агресія і дратівливість є у багато чому похідними ситуації, тому можна припустити, що співзалежність у чоловіків проявляється ситуативно у вигляді спалахів гніву і агресії.

Фактор 4. Даний фактор схожий з таким у жінок лише формально. Це фактор істинної маскулінності у чоловіків, який поєднує в собі маскулінну ідентичність, маскулінну роль і роль Контролюючого Родителя. Співзалежність також є складовою цього фактора, однак не несе настільки сильного навантаження, як в факторі 3. Тим не менш, важливо зазначити, що це слабке навантаження є негативним. Таким чином, чоловіки, у яких гендерна ідентичність та гендерна роль знаходяться в гармонії швидше мають низький рівень співзалежності, ніж середній чи високий.

Даний фактор можна інтерпретувати як фактор анти-співзалежності, його наявність привносить важливий сенс в роботу з подолання співзалежності у чоловіків. На відміну від жінок, яким потрібно навчитися приймати інших, довіряти їм і підвищувати свою самооцінку, щоб подолати співзалежність, чоловікам необхідно через роль Контролюючого Родителя прийти до гармонії між сприйняттям себе як чоловіка і реалізацією своєї маскулінної ролі.

Узагальнюючи результати факторного аналізу у вибірці чоловіків, можна виділити 4 фактори:

- 1) фактор особистісної тривожності і самокритики;
- 2) фактор фемінної поведінки;
- 3) фактор співзалежності та агресії;
- 4) фактор анти-співзалежності та маскулінності.

В отриманих факторах можна виділити три групи: фактори фемінних рис (особистісної тривожності і фемінної поведінки), фактор агресії і співзалежності, та окремий фактор анти-співзалежності та маскулінності. Відзначимо, що маскулінність не увійшла в один фактор з агресією, тому ми можемо стверджувати, що у чоловіків співзалежність і агресія не пов'язані із маскулінністю.

Висновок. Порівняння структури корелятивів співзалежності у чоловіків і жінок показало, що з одного боку, результати схожі, з іншого боку - абсолютно різні.

Так, деяка аналогія бачиться в першому факторі. Це фактор тривожно-депресивного стану. Проте, у жінок існує механізм розрядки цього стану в фізичній агресії, а реалізується він у контексті співзалежності. У чоловіків цей фактор виступає виключно як внутрішній, не має механізму розрядки внутрішнього напруження і не пов'язаний зі співзалежністю.

Другий фактор включає фемінну поведінку жінок і чоловіків. На соціально-психологічному рівні цей фактор характеризує відсутність ролі жертви, низьку образливість, відсутність почуття провини. Але тільки у жінок цей фактор є ресурсом для подолання співзалежності, у чоловіків цей фактор ніяк не пов'язаний з співзалежністю.

Далі схожість факторних структур практично відсутня. У чоловіків виділяється фактор співзалежності, що включає компоненти фізичної агресії й роздратування, не пов'язані з проявами маскулінності. Подібного фактора в жіночій вибірці не спостерігається. Можна припустити, що розрядка внутрішньої напруги через агресію є схильністю співзалежних чоловіків. У жінок виділяється окремий фактор маскулінності, пов'язаний з роллю Контролюючого Родителя. У чоловіків роль Контролюючого Родителя входить у фактор істинної маскулінності, який одночасно є фактором анти-співзалежності.

У цілому, ґрунтуючись на проведеному аналізі, ми можемо зробити наступні висновки:

1) тривожність і депресивність є характеристиками співзалежності у жінок і отримують розрядку у формі фізичної агресії;

2) типові ознаки співзалежності: роль жертви, образа, почуття провини не є ознаками фемінності у жінок, відсутність цих якостей є ресурсом для подолання співзалежності у жінок;

3) типові ознаки співзалежності є також ознаками фемінності у чоловіків, але відсутність цих якостей не є ресурсом для подолання співзалежності;

4) у чоловіків співзалежність не пов'язана з постійним внутрішнім напруженням, але пов'язана з ситуативними випадками агресії. Судячи з усього, співзалежні стосунки є тригером, який відкриває шлях агресії і дратівливості у чоловіків;

5) агресивна поведінка співзалежних чоловіків не пов'язана з їх маскулінністю;

6) гармонія маскулінної ідентичності й маскулінної поведінки у чоловіків досягається в контексті ролі Турботливого Родителя і є чинником анти-співзалежності для чоловіків.

Отримані результати відкривають перспективу впровадження в програму тренінгу з подолання співзалежності, вправ, спрямованих на розвиток ресурсних якостей, факторів анти-співзалежності. Для жінок – це прийняття інших і себе, довіра, для чоловіків – усвідомлення і реалізація власної маскулінності.

Література

1. Барановская М.С., Беспанская Е.Д., Конькова О.В. Транзактный анализ в подборе кадров / М.С. Барановская, Е.Д. Беспанская, О.В. Конькова // Актуальные проблемы бизнес-образования : материалы VI Международной науч.-практ. конф., 25 апр. 2007 г. – Минск, 2007. – С. 23 – 25.
2. Березин С. В. Психология наркотической зависимости и созависимости. Монография / Березин С.В., Лисецкий К. С., Назаров Е.А. – М. : МПА, 2001. – 512 с.
3. Говорун Т.В. Гендерна психологія: навчальний посібник / Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді. – К. : Академія, 2004. – 308 с.
4. Гоголева А.В. Аддиктивное поведение и его профилактика / А.В. Гоголева. – Воронеж : издательство НПО "Модэк", 2003. – 240 с.
5. Горностай П.П. Личность и роль : Ролевой подход в социальной психологии личности / П.П. Горностай. – К. : Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.
6. Змановская Е.В. Девиантология. Психология отклоняющегося поведения / Е.В. Змановская. – М.: Академия, 2003. – 288 с.
7. Зорина Л. М. Созависимость и пути ее преодоления / Л. М. Зорина. – Казань : ЗАО "Новое знание", 2006. – 76 с.
8. Кляпеч О. Шлюбна залежність як чинник емоційного вигорання в сім'ї / О. Кляпеч // Соціальна психологія. – 2006. – № 6. – С. 164 – 174.
9. Куница М. Ю. Психологическая помощь созависимой личности из деструктивной семьи : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.13 "Психология развития, акмеология" / М.Ю. Куница. – Ставрополь, 2006. – 23 с.
10. Москаленко В.Д. Зависимость : семейная болезнь. / Москаленко В.Д. – М. : ПЕР СЭ, 2008. – 325 с.
11. Ніконова О.Ю. Гендерна роль та гендерна ідентичність при співзалежності / О.Ю. Ніконова // Проблеми загальної та педагогічної психології. – 2010. – т. 7, частина 1. – С. 424 – 434.
12. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие / Д.Я. Райгородский. – Самара : Издательский дом "Бахрах-М", 2001. – 332 с.
13. Хромов А.Б. Пятифакторный опросник личности: Учебно-методическое пособие / А.Б. Хромов. – Курган : Изд-во Курганского гос. университета, 2000. – 23 с.
14. Яцышин С. М. Проявление созависимости в ценностно-смысловой сфере матерей при наркотизации ребенка : дис. на соискание научн. степени канд. психол. наук : спец 19.00.01 "Общая психология" / Яцышин С. М. – СПб., 2003. – 197 с.
15. Revelle W., Rocklin T. Very Simple Structure : an Alternative Procedure for Estimating the Optimal Number of Interpretable Factors / Revelle W., Rocklin T. // Multivariate Behavioral Research. – 1979. – P. 403–414.
16. Treadway D. Codependency : Disease, Metaphor, or Fad? / Treadway D. // Networker. – 1990. – P. 40-41.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2010